

Je li Isusova smrt bila plod krivoga razumijevanja i besmislenoga udesa?

MARIO CIFRAK,
TOMISLAV
SMILJANIĆ*

UDK: 225:232.9
Pregledni članak
Primljeno:
6. siječnja 2014.
Prihvaćeno:
4. travnja 2014.

Sažetak: Povijesno-kritička egzegeza omogućila je sustavniju i dublju rekonstrukciju historijskih fakata Isusove smrti, što je doprinijelo jasnijem teološkom značenju i poimanju njegove smrti, kao i cjelokupnom djelu spasenja koje je ostvario Isus iz Nazareta. Za povijesnu vjerodostojnost Isusove smrti oslanjamo se na autora najstarijega evanđelja u kojem pokušavamo pronaći razloge i motive koji su utjecali na Isusovu osudu i smrt. Danas je vrlo teško pronaći povijesnu rekonstrukciju Isusova procesa uhićenja i smrti jer su evanđelja obavijena teološkom interpretacijom u svjetlu Isusova uskrsnuća. No, razvidno je iz evanđeoskih izvještaja da je čisto historijsko (postoji li uopće historijska činjenica lišena bilo kakve interpretacije?) razumijevanje Isusove smrti nedovoljno da bi se shvatilo njezino puno i smisljeno značenje. Evanđelja nam svjedoče i donose preklapanje povijesti i teologije, u čemu je jedino moguće zadobiti smisljeno i vjerodostojno značenje Isusove smrti i njezine posljedice u oblikovanju vjere u Raspetoga i Uskrsloga.

Gljučne riječi: Isusov proces uhićenja i osude, Isusova smrt, čišćenje Hrama, teološko značenje smrti, uskrsnuće.

Uvod

U vremenu ranog historijskoga prosvjetiteljstva isusologija je stupila u prvi plan. Od tada se govori o povijesnom Isusu i o Kristu vjere. Sadrže li evanđelja elemente povijesnosti ili je sve interpretirano u svjetlu Isusova uskrsnuća, pa tako i njegova smrt? Je li događaj Isusova uskrsnuća zasjenio značenje njegove smrti ili je pak njegova smrt plod povijesno-političkih konotacija koje u svjetlu uskrsnuća poprimaju teološko značenje? Možemo li iz evanđeoskih izvještaja rekonstruirati razlog Isusova uhićenja i smrti na križu u čisto povijesnim okvirima? Knjiga Martina Kählera *Takozvani historijski Isus i povijesni, biblijski Krist* znakovita

* Izv. prof. dr. sc. Mario Cifrak, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Vlaška ulica 38, p.p. 432, 10000 Zagreb, Hrvatska, mario.cifrak@ofm.hr;

Tomislav Smiljanić, III. godina poslijediplomskoga studija Katoličkoga bogoslovnoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu – specijalizacija moralne teologije, tomlav.smiljo@gmail.com

je za ovu temu.¹ Ove dvojbe pojačao je svojim djelima i zaoštrio Rudolf Bultmann.² Za razumijevanje Isusove smrti važno je vidjeti s koje se strane ta smrt nastoji razumjeti. Ako bi se njegova smrt razumjela samo u svjetlu njegova uskrsnuća, onda bismo olako mogli upasti u mit o Kristu, za kojega je važna njegova smrt, ali ne i on sam i njegov put u smrt, put ka križu. Ako bi se njegova smrt nastojala razumjeti i promatrati samo u svjetlu njegova ovozemaljskog proživljenoga života, onda ni ta smrt, ni njegov život ne bi imali nikakvu posebnu težinu koju bi nadvisivao život i smrt velikih ljudi i proroka prije Isusa Krista. Jesu li ova dva razumijevanja apsolutno odvojena tako da se može odlučiti samo za jedan, isključivši drugi, ili su ipak jedan od drugoga neodvojivi? Razumijevanje Isusove smrti u slučaju proživljenoga života samo je historijska zadaća, a razumijevanje smrti u svjetlu uskrsnuća teološka je zadaća? Potrebno je uočiti i shvatiti historijsku zadaću kao teološku, a teološku zadaću shvatiti kao historijsku zadaću.

1. Koji su mogući razlozi Isusova uhićenja i smrti?

»Sigurno je samo da su ga na križ razapeli Rimljani, dakle da je pretrpio smrt političkoga prijestupnika. To se smaknuće teško može razumjeti kao nutarnja nužna posljedica njegova djelovanja; to se smaknuće naprotiv dogodilo zbog krivoga razumijevanja njegova djelovanja kao političkog. Historijski rečeno, ono bi tada bilo besmislen udes.«³ Ne ćemo ulaziti u razumijevanje ovoga Bultmannova teksta ni u temeljne postavke njegovih teza, nego ovim samo naznačujemo koliko je važno što više rekonstruirati historijske fakte Isusove smrti za razumijevanje i značenje teološke poruke njegove osobe i spasenjskoga djela. Ograničit ćemo se na izvještaj muke i smrti prema Markovu evanđelju, kao najstarijem od četiriju evanđelja, i unutar toga novozavjetnog spisa pokušati istaknuti nekoliko vidika koji bi mogli voditi razlogu Isusove osude i smrti na križu.

1.1. ČIŠĆENJE HRAMA (Mk 11,15-19)

U Markovu evanđelju već od početka Isusova javnog djelovanja u Galileji, kad je ozdravio bolesnika u subotu (usp. Mk 3,6), farizeji i herodovci odlučuju ga ubiti. Isusovo je djelovanje od početka označeno sukobima. Sukob se zaoštrevao i završio Isusovim smaknućem na križu. Isus se sukobljavao s različitim skupinama unutar tadašnjega židovstva, i na kraju s rimskom vlašću, što mu donosi smrt. Naravno, Isusov sukob ne treba shvatiti u tako radikalnoj mjeri kako ga prikazuju evanđeoski

¹ M. KÄHLER, *Der sogenannte historische Jesus und der geschichtliche, biblische Christus*, Leipzig, 1892.

² R. BULTMANN, *Das Verhältnis der urchristlichen Christusbotschaft zum historischen Jesus*, Heidelberg, 1960.

³ *Isto*, str. 12.

izvještaji, jer se sukob u tako radikalnoj mjeri zaoštrio između kršćanske zajednice toga vremena, kada nastaju evanđelja, posebno s farizejima koji su jedini opstali nakon 70. god. po. Kr. i nakon razorenja Jeruzalema. No, sukob između farizeja, iako ne u generalnom smislu, i Isusa postojao je, posebice na razini tumačenja Zakona i obrednih normi, tj. hramskoga kulta.⁴

Teško je odrediti Isusov točan postupak glede zgrade u Hramu. Dakako, ova zgrada Isusova čišćenja Hrama nije povijesna i nije bilo moguće da jedan čovjek to sam izvede, ali upravo Isusov govor o Hramu i njegovu značenju imat će bitnu ulogu u Isusovu uhićenju i smrtnoj presudi. Riječ je o znakovitom djelovanju ili »proročkoj demonstraciji«, kako tvrde neki egzegeti (Hengel, Pesch). Čišćenje Hrama ne spominje se u procesu ispitivanja, niti kod Sinedrija, niti kod Pilata. Tako ova hramska akcija ne igra ulogu u Isusovu uhićenju. Ono što igra ulogu jest tzv. hramski logion (usp. Mk 14,58). On je iznesen u optužbi pred Sinedrijem (usp. Mk 14,58), koji je posve svjesno i naglašeno istaknut kao lažno svjedočanstvo (usp. Mk 14,57.59). Vjerojatno je ovaj Isusov govor izrečen u okviru njegove poruke o vladavini Božjoj, ali i to ostaje nagađanje i otvoreno pitanje.⁵

Autor Markova evanđelja stavlja perikopu o tzv. čišćenju Hrama po samom Isusovu dolasku u Jeruzalem. Isusov ulazak u Jeruzalem ima za cilj dolazak u Hram gdje se najavljuje i njegovo razorenje (usp. Mk 11,11; 13,2). No, prije toga Isus je »očistio« Hram, dokinuo njegov kult. Isus sam sada je novi Hram.⁶ Isus je donosio novu sliku Boga i nov, drukčiji odnos prema Bogu koji je eminentno bio oprječan s poimanjem tadašnjega židovskog shvaćanja. Time je, naravno, bio ugrožen i hramski kult u svojem tadašnjem obliku, jer je Isus stavio naglasak na čovjekovu nutrinu, usmjerivši pogled na novu antropologiju, antropologiju srca. Prema Mk 14,58 svjedoci, koji su u tekstu lažni svjedoci, unose sljedeću tvrdnju: »Ja ću razvaliti ovaj rukotvoreni Hram i za tri dana sagraditi drugi, nerukotvoreni!« Ovu izreku susrećemo i u drugim novozavjetnim tekstovima (Iv 2,16; Dj 6,14; Mt 26,61). Nemoguće je rekonstruirati točno što je Isus rekao, ali ovakav izraz očituje određenu distanciranost prema značenju Hrama. Tako su je interpretirali i pobožni Židovi kao kritiku Hrama. Ta izreka zadržana je u kršćanskoj predaji, iako u Markovu evanđelju »spiritualizirana«. Isus je kritizirao trgovanje u Hramu, ali zasigurno ne

⁴ Usp. J. GNILKA, *Isus iz Nazareta. Poruka i povijest*, Zagreb, 2009., str. 229.-233.

⁵ Usp. L. OBERLINNER, *Zašto je Isus morao umrijeti?*, Zagreb, 2004., str. 44.-45. Nešto drukčije shvaćanje toga čina ima Joachim Gnilka u knjizi *Isus iz Nazareta*, usp. str. 236.-239.

⁶ Usp. M. CIFRAK, Perikopa o takozvanom čišćenju Hrama (Mk 11, 15-19), u: Ž. TANJIĆ, T. KOVAČ, B. MURIĆ (ur.), *Teologijom svjedočiti i naviještati*. Zbornik radova u čast profesoru emeritusu Tomislavu Ivančiću, Zagreb, 2010., str. 159.-160. U ovom članku nalazi se kritika teksta, semantička analiza, struktura, sinoptička usporedba, kontekst i sadržaj ove Markove perikope, str. 147.-160.

značenje Hrama kao takvog. Autor Ivanova evanđelja stavlja ovaj hramski događaj na početak svojega evanđelja (usp. Iv 2,13-22) i to čini iz specifičnih teoloških motiva, ali daje obrazloženje da je Isus govorio o hramu svojega tijela (usp. Iv 2,21). Ovdje je jasno rečeno da je pozadina Isusovo uskrsnuće, nakon kojega su se njegovi učenici prisjetili da je govorio o hramu svojega tijela (usp. Iv 2,22). Svjedočanstvo koje iznose u Markovu tekstu svjedoci lažno je jer Isusov govor nije se odnosio na jeruzalemski Hram, nego je govorio o hramu svojega tijela. Autor Markova evanđelja zaodjenuo je ovu scenu u govor o rukotvorenom i nerukotvorenom Hramu. Važan je ovaj govor o rukotvorenom i nerukotvorenom Hramu jer se o njemu govori i u trenutku kada Isus visi na križu (usp. Mk 15,29), kao i o razdiranju hramske zavjese (usp. Mk 15,38). U ovom kontekstu čitamo i 12. poglavlje Markova evanđelja o prisposobi koja govori o vinogradarima ubojicama koju Isus završava citatom Ps 118,2. Predmet je gradnje »drugi, nerukotvoreni« Hram (usp. Mk 12,1-12). Taj pridjev »nerukotvoren« dovodi nas do hramskoga logiona u Markovu evanđelju koji promatramo u direktnijoj vezi s Isusovim uhićenjem i smrću.⁷ U Starom zavjetu posvjedočeno je obećanje »novoga Hrama« koji se sviđa Bogu (usp. Mal 3,1-4), koji će biti »Dom molitve za sve narode« (usp. Iz 56,7). Kršćani su u svjetlu Isusova uskrsnuća taj »novi Hram« prepoznali u Isusu Kristu i perikopa o tzv. čišćenju Hrama povezana je s tom kršćanskom ispoviješću, kao ispunjenjem toga eshatološkog obećanja.⁸ U Isusovoj smrti ruši se stari Hram, koji je znak i simbol židovskoga kulta, a postavlja se temelj za gradnju drugoga Hrama, nove zajednice spašenih. Ako Markovo evanđelje tako shvaća proroštvo o Hramu u 14,58, time je onda pogodena srž novozavjetne poruke spasenja.⁹ Novi Hram, čiji je ugaoni kamen Krist (Mk 12,10) nerukotvoreni je Hram. Nerukotvoreni Hram postaje otvoren svima, i poganima i Židovima. Isus je ugaoni kamen Hrama u kojem ima dovoljno mjesta i prostora i za Židove i za pagane.

1.2. ISUSOVO UHIĆENJE I PROCES SUĐENJA

»Otpjevavši hvalospjeve zaputiše se prema Maslinskoj gori« (Mk 14,26). Tom rečenicom zaključuje se događaj pashalne gozbe. Isusovo uhićenje dogodilo se na Maslinskoj gori. Od koga je krenulo njegovo uhićenje? Evanđeoski izvještaji razlikuju se u opisu toga događaja. Prema Mk 14,43 četvoro za uhićenje poslali su glavari svećenički, pismoznanci i starješine, tj. Veliko vijeće (sinedrij). Kod Ivana imamo da u uhićenju sudjeluju i Rimljani, odnosno četa vojnika, što se ipak čini nevjerojat-

⁷ Vidi više o značenju pridjeva »rukotvoren – nerukotvoren« i hramskom logionu u: M. CIFRAK, Pavlov govor u Ateni (Dj 17, 22-31). Stjecište evanđelja i helenizma, u: *Bogoslovska smotra*, 77(2007.)1, str. 110.-114.

⁸ Usp. L. OBERLINNER, *Nav. dj.*, str. 47.

⁹ Usp. R. SCHNACKENBURG, *Osoba Isusa Krista u četiri evanđelja*, Zagreb, 1997., str. 48.

nim. Da su Rimljani sudjelovali kod uhićenja, odveli bi ga odmah Pilatu.¹⁰ U proces uhićenja uključen je i Isusov učenik Juda Iškariot. Ovaj podatak može nam reći da Isus ipak nije tako dobro poznat u Jeruzalemu, jer inače ne bi hramska vojska i glavari svećenički trebali nekoga tko će ga prokazati, iako je uloga Jude Iškariota kao izdajice teološki obojena.¹¹ Danas više ne možemo ustanoviti koliko je puta Isus za vrijeme svojega javnog djelovanja bio u Jeruzalemu ili je bio prvi put u vrijeme kada je i uhvaćen i smaknut. Sinoptička evanđelja donose i prikazuju samo taj posljednji Isusov boravak u Jeruzalemu, dok Ivanovo evanđelje govori da je bio u Jeruzalemu i za druge blagdane, ali ne znamo ni iz tog evanđelja o kojim se blagdanima nekad radi. Osim Pashe, tu su i Blagdan sjenica (Iv 7,2), židovski blagdan koji nije pobliže određen (Iv 5,1) i još jedna Pasha (Iv 2,13). Scena Isusova uhićenja, kojoj je potreban Juda da ga prokaže, aludira na to da Isusovo lice nije bilo baš dobro poznato u Jeruzalemu (usp. Mk 14,43-53).

Kod Isusova uhićenja važna su tri dijela, jer od časa uhićenja Isus prestaje biti aktivni subjekt radnje, a to postaju njegovi neprijatelji: a) Isusovo uhićenje, tj. tri čina nasilja (Mk 14,43-47); b) Isusovo zauzimanje stava prema načinu njegova uhićenja (Mk 14,48-49); c) dva bijega učenika (Mk 14,50-52). Glagol koji daje ton ovom dijelu opisa uhićenja, cijelom tom ulomku jest glagol »uhvatiti« – κρατέω, koji se javlja četiri puta. Događa se nasilje koje je Isus najavio u predskazanjima svoje muke. Ostvaruje se plan židovskih vođa o uhićenju Isusa koji je spomenut još ranije u evanđelju (Mk 12,12). Do opisa muke u Mk 15,1 tri su Isusove najave već postale stvarnost (Mk 14,53.64; 15,1) iz Mk 10,33. Još se trebaju ostvariti tri preostala predskazanja (Mk 15,16-20a.20b-39; 16,1-8). Isusovo treće predskazanje zapravo je scenarij po kojem se odigravaju događaji muke (Mk 10,33-34). Konačnim izručivanjem (παράδωμι) Isusa Pilatu vjerski židovski vođe ispunit će Isusovo treće predskazanje. Glagol παράδωμι po sebi znači »dati, uručiti«, ali u konkretnom slučaju i ovisno o osobama i situaciji, dobiva značenje »izdati« (usp. Mk 3,19; 13,12).¹² Cijeli je Isusov život pod znakom te izdaje i čina koji prate tu izdaju od članova svojega naroda, posebno od vjerskih i političkih vođa koje imaju za cilj od početka Isusova djelovanja iznuđivanje njegove smrtno presude (usp. Mk 3,6; 8,31-33; 9,30-32; 10,32-34).

Sinoptička evanđelja izvješćuju nas o skupštini Velikoga vijeća (Mk 14,53-65par). Ivanovo evanđelje pripovijeda da je nakon Isusova uhićenja slijedilo preslušavanje kod Ane, Kajfina tasta (Iv 18,12-14.19-24) koje se završava Isusovim odvođenjem

¹⁰ Usp. J. GNILKA, *Nav. dj.*, str. 250.

¹¹ Više o tomu u: A. POPOVIĆ, *Isusova muka i smrt prema Markovu evanđelju*, Zagreb, 2009., str. 85.-95.; 154.-158.

¹² Usp. A. POPOVIĆ, *Nav. dj.*, str. 230.

Kajfi. Upitna je povijesna vjerodostojnost Isusova procesa i pred Velikim vijećem i pred Poncijem Pilatom. I to prvenstveno iz literarnoga i pravnoga gledanja. Pravna situacija u Judeji bila je da su Rimljani jedini mogli osuditi na smrt. Velikom vijeću nije bilo dopušteno izvršiti ni *potestas* ni *ius gladii*. Upitno je također je li i cijeli Sinedrij sudjelovao u procesu Isusova suđenja ili samo neki članovi Sinedrija. Ne možemo posve odbaciti postavku da je Isus ispitivan od strane velikoga svećenika Kajfe, ali odgovor koji mu Isus daje kristološka je vjeroispovijest kršćanske zajednice (usp. Mk 14,61-62). Povijesno gledano, i što sa sigurnošću znamo, jest da je Isus bio raspet od strane Rimljana koji su jedino mogli izvršiti tu kaznu na zahtjev židovskih hramskih vlasti. U nekim neredima u Jeruzalemu uhićen je i odmah odveden Pilatu koji ga je zajedno s ostalim pobunjenicima osudio na smrt. Sudjelovanje židovskih vlasti i naroda nije isključeno. Ostaje naravno upitno i njegovo formalno suđenje i postupak pred Pilatom, ali nije ni isključeno da je bio formalan postupak, iako ne u onom obliku u kakvom ga donose evanđeoski izvještaji.¹³ Neki će autori zastupati povijesnu vjerodostojnost nekih dijelova opisa uhićenja, presude, muke i smrti, neki ne će zastupati ništa navedeno u evanđeljima da je povijesno vjerodostojno, no puno važnija činjenica jest dohvatiti smisao i značenje Isusove smrti na križu, a njegova smrt na križu jedina je povijesno vjerodostojna činjenica, a samim time onda i teološko značenje njegove smrti koje se bazira u povijesnoj činjenici njegova razapinjanja na križ.

2. Može li se Isusova smrt promatrati bez njezina teološkog značenja?

Natpis na Isusovu križu »Kralj židovski« označuje uzrok njegove smrti (*causa mortis*). Isus je osuđen na smrt na križu kao politički pobunjenik od strane Rimljana na zahtjev hramskih vlasti. U to vrijeme rimske su vlasti često osuđivale na smrt političke aktiviste radi očuvanja reda i mira. Političko obilježje uvijek je išlo u korak i s religijskim obilježjem. Rimljani koji su bili politeisti također su s određenom dozom strahopoštovanja odnosili se prema Bogu Izraela i prema jeruzalemskom Hramu, jer su se u Hramu također svakodnevno prinosile žrtve i molilo se za Rimljane. Optužba koja je podignuta protiv Isusa i koja je mogla utjecati na Pilata uklapala se u taj široki okvir povijesno-političko-religijskoga ambijenta. Najkraća verzija, koju prenosi Mk 15,26, može vrijediti kao izvorna. Ona glasi: Kralj židovski.¹⁴ Ako je bilo suđenje Velikoga vijeća, ono je bilo vjerski motivirano, a vjera i državna stvar ne mogu se odijeliti. Kad je Isus doveden pred Pilata, suđenje se moglo voditi još

¹³ Usp. M. CIFRAK, Problem metoda i pristupa biblijskim tekstovima u (srednjo)školskom vjeronauku. Isusova smrt u Jeruzalemu, u: *Crkva u svijetu* 47(2012.)2, str. 202.-204.

¹⁴ Usp. M. HENGEL, *Was Jesus Revolutionär*, Stuttgart, 1970., str. 14. Hengel smatra da taj *titulus* nije izmišljotina kršćanske zajednice, jer bi za njih on odveć bio opasan i protivio se dogovoru koje su kasnije kršćanske zajednice tražile s *Imperium Romanum* kako bi preživjele.

pod vidom državnoga interesa. Zahtjev, koji Isus postavlja za sebe, da je Sin Božji vrijeda Sinedrij. A optužba »Kralj je židovski« stoji u pozadini kao garancija osude rimskih vlasti. Ne smije se iz vidokruga ispustiti vjerski sukob niti odvajati političko od vjerskoga u kontekstu govora o Isusovoj osudi i uzroku smrti.¹⁵ Gledajući čisto povijesnim očima, imajući u vidu političko-religioznu pozadinu toga vremena, posebno u Judeji, Isusova smrt posljedica je njegova djelovanja i propovijedanja koje je mirisalo i pretendiralo na rušenje političko-religioznih okvira, što je smetalo i židovskim vjerskim vlastima i rimskim vlastima. Je li Isus bio toga svjestan i u kojoj mjeri, teško je na temelju evanđeoskih izvještaja tvrditi. Isto tako, je li njegova temeljna poruka o kraljevstvu Božjem (usp. Lk 11,20) mogla dati direktno povoda židovskim vlastima da ga smaknu, krivo ga interpretiravši i shvativši, ostaje otvoreno pitanje. Sasvim je sigurno da postoje neki elementi njegova povijesnog života i djelovanja koju su bili povod smaknuću i da nije njegova smrt uzrok spleta nesretnih okolnosti, da se zatekao na krivom mjestu u krivo vrijeme. Elementi su teološke naravi, iako se radi o zemaljskom Isusu koji je donosio drukčije, novo shvaćanje i poimanje samoga Boga. Da nije tako, tada bi njegova smrt bila poput svake druge smrti u to vrijeme, a njezino značenje ne bi imalo nikakva smisla, štoviše ta smrt bila bi apsurdna, besmislena, nevrijedna spominjanja. Evidentno evanđeoski izvještaji nemaju primarni cilj opisati nam povijesni Isusov proces uhićenja i suđenja, nego njegovu smrt i okolnosti promatraju u svjetlu njegova uskrsnuća. Isusova smrt na križu uronjena je u evanđeoskim izvještajima u svjedočanstvo vjere da je raspeti Isus sada uskrsli, da je živ, da ga je Bog uskrisio od mrtvih (usp. Dj 2,32).¹⁶ Djelo spasenja, koje je Bog naumio, završava s Isusovim uskrsnućem, a iz toga temeljnog događaja Novoga zavjeta, proizlazi i da je Isusova smrt bila dio nauma Božjega spasenja.

2.1. ZAŠTO BAŠ ISUSOVA SMRT KAO BITAN DIO NAUMA BOŽJE VOLJE SPASENJA?

Ostavit ćemo po strani pitanje zašto baš smrt na križu, i je li baš takva Isusova smrt na križu bila u naumu Božjega spasenja. Pokušat ćemo ukratko iznijeti neke temeljne teološke naglaske trajnoga značenja Isusove smrti koja čini neizostavni dio njegova vazmenog otajstva. Postoje neki oblici »sažetka« muke i smrti. Radi se o tri Isusova predskazanja (Mk 8,31par; 9,31par; 10,33par). U Mk 8,31 riječju *δεῖ* = treba, naznačeno je da Isusova smrt odgovara volji Božjoj. No, ta su tri pred-

¹⁵ Usp. J. GNILKA, *Nav. dj.*, str. 263.

¹⁶ Otvara se pitanje o zemaljskom Isusu kojega je Bog uskrisio od mrtvih. Ta sintagma »zemaljski – povijesni« Isus dvoznačajne. Usp. M. CIFRAK, *Početak evanđelja Isusa Krista. Hermeneutske pretpostavke*, Zagreb, 2009., str. 37.-52.; M. CIFRAK, *Važnost pitanja o povijesnom Isusu danas*, u: M. ZOVKIĆ (ur.), *U službi riječi i Božjega naroda*, Sarajevo, 2007., str. 553.-572.

skazanja također teološka interpretacija kršćanske zajednice tako da, ako kažemo da Isusova smrt odgovara volji Božjoj, nije povijesno nego teološko objašnjenje i tumačenje.¹⁷ Moramo se upitati na čemu se temelji to teološko objašnjenje Isusove smrti koja je također prema Mk 10,45 shvaćena u soteriološkom smislu, kao žrtva, kao otkupnina za mnoge, ili za sve? Riječ otkupnina = *λύτρον* daje Isusovoj smrti univerzalno značenje spasenja za cijelo čovječanstvo. Ovaj logion uključuje i zastupništvo za okajanje grijeha mnogih, i to dobrovoljnim Isusovim pristankom da pođe u smrt. Pozadina ovakvoga tumačenja i shvaćanja Isusove smrti može biti, primjerice, četvrta pjesma o Sluzi Božjemu, osobito Iz 53,10-12 i 2 Mak i 4 Mak. U ovom kontekstu važan je i tekst o Posljednjoj večeri (Mk 14,22-25). Isusovo prolijevanje krvi za mnoge podsjeća na kontekst otkupiteljske smrti Sluge Božjega kod Iz 53,12. Krv označava Isusovu osobu koja se predaje u smrt radi mnogih. Ovaj izraz mnogi = *πολλοί* može se promatrati u ekskluzivnom ili inkluzivnom smislu. Ukoliko se prihvati značenje u ekskluzivnom smislu, onda treba vidjeti zašto stoji taj pridjev mnogi = *πολλοί*, a ne pridjev svi = *πάντες*. U grčkom jeziku pridjev mnogi ima isključivo značenje i označava mnoge, a ne sve. Međutim, u hebrejskom jeziku ekvivalent »rabim« za grčku riječ mnogi može imati uključivo značenje koje može uključivati sve.¹⁸ U izvještaju Posljednje večere naglašava se saveznički odnos. Dosadašnji Savez na Sinaju poremećen je i treba sklopiti novi Savez. Ideja saveza temeljna je nit vodilja. Da bi se uspostavio ispravan poredak i odnos s Bogom, treba se sklopiti taj novi Savez. Isus uspostavlja svojom krvlju, smrću na križu, taj novi Savez. Čovjek nije sposoban sam od sebe uspostaviti taj novi Savez jer je grješan i treba sam Bog doći uspostaviti ga. On to i čini u svome Sinu Isusu Kristu koji na nov i dotad neviđen način uspostavlja taj Savez, i to svojom krvlju, u svojoj osobi. Taj Savez jest i zastupnički, a krv je prolivena kao krv tog novoga Saveza. Isusova smrt ima ekspijatorno značenje jer je uspostavljena njegovom žrtvom, on sam daje svoj život za konačno pomirenje Boga i ljudi. U pozadini je, dakako, sklapanje Saveza na Sinaju (Izl 24,3-8).¹⁹

Isusova osuda, muka i smrt u evanđeoskim tekstovima, kao i u cijeloj kršćanskoj tradiciji, imaju dublju dimenziju i dublje značenje nego što je politička ili religijska dimenzija. Isusova osuda i smrt na križu imaju teološki motiv, odnosno teološku vrijednost. Isusovo poslanje nije se prvotno odnosilo na političko preuređenje Izraela, ni svijeta. Kraljevstvo Božje, koje Isus naviješta, nije od ovoga svijeta (usp. Iv 18,36). Uzroke Isusove smrti, kao i njegova identiteta, treba tražiti u provido-

¹⁷ Usp. L. OBERLINNER, *Nav. dj.*, str. 27.-28.

¹⁸ Usp. A. POPOVIĆ, *Nav. dj.*, str. 109.-110.

¹⁹ Usp. M. CIFRAK, Problem metoda i pristupa biblijskim tekstovima u (srednjo)školskom vjeronauku. Isusova smrt u Jeruzalemu, str. 205.-206.

nosnom naumu Božjemu za spasenje svijeta i čitava čovječanstva. U jednom od najstarijih svjedočanstava vjere u Isusa Krista kaže se: »Krist umrije za grijehе naše po Pismima; bi pokopan i uskrsnu treći dan po Pismima« – *κατὰ τὰς γραφὰς* (1 Kor 15,3-4). Je li Isus došao ispuniti Stari zavjet? Je li njegova smrt u naumu ispunjena Staroga zavjeta? Ako kažemo da su starozavjetni mesijanski tekstovi ispunjeni u Isusu Kristu, moramo znati da ti tekstovi, neki od njih, nisu bili za Židove mesijanski, nego kao takve su ih čitali i interpretirali kršćani. U svakom slučaju kršćanska je zajednica od samih početaka, vrlo brzo nakon pashalnih događaja, shvatila Isusovu smrt kao naum Božjega spasenja u povijesti i konačno ispunjenje starozavjetnih Božjih obećanja. Isusova smrt ima duboko teološke i soteriološke korijene, na neki način naviještene već u Starom zavjetu (govorom o »okajničkoj žrtvi«, »o patnji pravednika«, o »danu Jahvinu«, o »sluzi Jahvinu«).²⁰ Nakana je evanđeoskih izvještaja o Isusovoj smrti izreći ponudu spasenja koju Isusova smrt nudi svakom čovjeku i cijelom čovječanstvu.

2.2. TEOLOGIJA ISUSOVE SMRTI IZ PERSPEKTIVE USKRSNUĆA

Isusova smrt u evanđeoskim izvještajima nerazumljiva je bez događaja njegova uskrsnuća. Bez uskrsnuća ne bi bilo potrebno govoriti o Isusovoj smrti, štoviše, bilo bi nerazumno, jer on je očigledno doživio težak neuspjeh i osuđen je kao politički prijestupnik; ili ga je pak smrt snašla iznenada i bila je splet tragičnih okolnosti onih dana u Jeruzalemu.

Novozavjetna soteriološka kristologija prikazuje Isusovu smrt koja pred Bogom briše čovjekovu grješnost i ima otkupljujuće značenje. No, u cjelini Novoga zavjeta Isusova smrt nas ne samo uvjerava u Božju spasenjsku volju, koja je jednostavno neovisna o toj smrti, nego se Isusova smrt očito i promatra kao uzrok našega spasenja. Ta se uzročnost izlaže kao uzročnost žrtve koju je prinio Bog, kao uzročnost krvi koja se prolijeva za nas ili za sve. To je samo jedna strana razumijevanja Isusove smrti, dok s druge strane nije nam bez daljnega jasna povezanost ideje smrti kao izmirujuće žrtve s temeljnim iskustvom preduskrsloga i uskrsnuloga Isusa. Postavljamo si legitimno pitanje: što bi bilo da je Isus umro prirodnom smrću? Zašto nije umro prirodnom smrću? U svakom slučaju, ako je to Božji naum spasenja odvijeka (usp. Ćf 1,9), tada bi opet Bog i takvu Isusovu smrt proslavio i s njom njega samoga za naše spasenje. »Isusova smrt i njezino soteriološko značenje (ispravno razumljivo) već je su-dano u iskustvu Isusova uskrsnuća, i da je »kasna« soteriologija Novoga zavjeta (ispravno razumljiva) jedan opravdani, izvedeni iskaz o spasenjskom značenju Isusove smrti. Za Novi zavjet i za kasniju teologiju, kako pokazuje njezina

²⁰ Usp. I. KARLIĆ, Osuda i smrt Isusa iz Nazareta, Krista, u: *Bogoslovska smotra* 74(2004.)3, str. 885.-886.

povijest, upravo na ovoj točki daje se načelna mogućnost različitih opravdanih modela soteriologije, posebice zato što se njezine pretpostavke, doduše, netematski ispunjavaju u izvornom iskustvu objave, ali se same ne tematiziraju i tako se mogu različito tumačiti.«²¹

Karl Rahner već je 1960. g. razumio Isusovu smrt kao smrt Boga u tom smislu da je njegovom smrću »naša smrt postala smrću besmrtnoga Boga«. Ova rečenica smisljena je samo u trojstvenom kontekstu.²² Jesu li novozavjetni pisci shvaćali Isusovu smrt kao smrt samoga Boga? Ako jesu, na koji su način to shvaćali? Koliko pitanja pokreće još uvijek značenje Isusove smrti? Isusova smrt i uskrsnuće imaju trajno značenje za svakog onoga tko u njima prepozna samoga Boga na djelu.

Je li točna Moltmannova teza da Isusova smrt na križu predstavlja središte cjelokupne kršćanske teologije? Naravno, teologija križa nije jedna tema teologije, ali je za Moltmanna nešto poput ulaznih vrata svim njezinim problemima i odgovorima. Svi kršćanski iskazi o povijesti, Crkvi, vjeri i spasenju potječu od Raspetoga. Dodatak »križa i uskrsnuća« podrazumijeva samo vremenski neizbježan redosljed govora, a ne neko nizanje činjenica. Jer križ i uskrsnuće nisu činjenice na istoj razini; prvim se izrazom označuje Isusovo historijsko, a drugim eshatološko događanje na Isusu. Je li ovo točno? Smrt kao prirodna činjenica jest historijska, ali značenje nije niti je prikazano kao historijsko, nego također eshatološko. U središtu zato nisu »križ i uskrsnuće«, već uskrsnuće Raspetoga koje njegovu smrt kvalificira kao događanje za nas, i križ Raspetoga koji objavljuje i čini dostupnim njegovo uskrsnuće od mrtvih.²³

Isusova smrt postala je mjestom života, mjestom uskrsnuća. Time je, dakle, njegova smrt postala naličjem dolaska kraljevstva Božjega u ljubavi i vjernosti. Isusova poruka o dolasku kraljevstva Božjega, kao o novom eonu, uključuje očekivanje eshatološke kušnje (*peirasmos*). Ta poruka o dolasku kraljevstva Božjega radikalno raskida sa sadašnjim eonom, što uključuje i prihvaćanje smrti kao krajnje mogućnosti. U Isusovoj smrti krije se ne samo krajnja posljedica njegova djelovanja, nego i sažetak njegove temeljne poruke i navještaja. Dolazak eshatološkoga kraljevstva Božjega zadnje objašnjenje poprima u njegovoj smrti na križu. Eshatološko tumačenje Isusove smrti uključuje i jedno soteriološko tumačenje. Stoga, analogno Isusovoj skrivenoj kristologiji, možemo govoriti i o jednoj Isusovoj skrivenoj so-

²¹ K. RAHNER, *Temelji kršćanske vjere: Uvod u pojam kršćanstva*, Rijeka, 2007., str. 353.-354.

²² Usp. K. RAHNER, *Bemerkungen zum dogmatischen Traktat »de trinitate«*, u: *Schriften zur Theologie IV*, Einsiedeln – Zürich – Köln, 1960., str. 103.-133, ovdje 133.

²³ Usp. J. MOLTSMANN, *Raspeti Bog. Kristov križ kao temelj i kritika kršćanske teologije*, Rijeka, 2005., str. 229.-230.

teriologiji.²⁴ Ako je kasnija eksplicitna kristologija, koja je i kakva je formulirana na crkvenim koncilima, bazirana na novozavjetnoj implicitnoj kristologiji, a implicitna kristologija Novoga zavjeta, posebice u evanđeoskim tekstovima, također je sama za sebe eksplicitna, na čemu se onda temelji ona sama? Temelji se na onom na čemu se temelji i cjelokupna kršćanska vjera i egzistencija – na jednom jedinom glagolu $\omega\phi\theta\eta$ (ukaza se, dao se vidjeti) koji se nigdje ne pojavljuje sam, nego uvijek u svezi s izrazom $\epsilon\nu\gamma\gamma\epsilon\rho\tau\alpha\iota$ (on je uskrišen; usp. 1 Kor 15,3-8; Lk 24,34; Dj 9,17; 13,31; 26,16 ili oblik istoga tog glagola $\eta\nu\gamma\acute{\epsilon}\rho\theta\eta$; Mk 16,6).

Zaključak

Evanđelja nam svjedoče da je u jednom povijesnom događaju, u Isusovoj smrti na križu i u njegovu uskrsnuću, Bog dovršio djelo spasenja što ga je naumio od postanka svijeta. Isusov zemaljski život nam je ostao nedostupan jer je isprepleten teološkim porukama autora četiriju evanđelja. Zemaljski Isusov život pao je u sjenu njegova uskrsnuća i temeljne novozavjetne poruke koja proizlazi iz toga događaja. Tako su i Isusova smrt i događaji vezani uz nju pali u sjenu u vidu čisto povijesnih spoznaja o tomu. Evanđelja su pisana radi nas i radi našega spasenja (*nostrae salutis causa*), kao i cijelo Sveto pismo (usp. DV, br. 11). Sveto je pismo svjedočanstvo Objave, zapisana riječ o Riječi. Ono nam prenosi poruku Božjega spasenja i djela koje je Bog izveo u povijesti spasenja. Isusovim uskrsnućem od mrtvih završeno je Božje djelo spasenja i u njemu, njegovoj osobi i djelu, Bog se apsolutno samoobjavio. U tom vidu promatramo uvijek paralelno povijesnoga Isusa i Krista vjere, evanđelja. Teološka istina evanđelja »utopila« je povijesne podatke o Isusu iz Nazareta, tako da je teško danas što god reći sa sigurnošću o zemaljskom Isusu, ali to je i bio cilj evanđelja, da istakne teološku poruku spasenja koja je šira i dublja od povijesne istine. Krist vjere temelji se na povijesnom Isusu, na samom njegovu postojanju kao čovjeku (njegovo utjelovljenje), a zemaljski Isus nerazumljiv je bez Krista vjere, pa tako i njegova smrt. Povijesno-kritička egzegeza dala je nemjerljiv doprinos historijskoj zadaći kao teološkoj, i teološkoj kao historijskoj.

²⁴ Usp. W. KASPER, *Isus Krist*, Split, 2004., str.142.-143.

WAS JESUS' DEATH THE RESULT OF MISUNDERSTANDING AND SENSELESS FATE?

Mario Cifrak*

Summary

A historical-critical exegesis has enabled a more systematic and deeper reconstruction of the historical facts of Jesus' death, which contributed to a clearer theological significance and understanding of his death, as well as the entire act of salvation accomplished by Jesus of Nazareth. For historical authenticity of Jesus' death, we rely on the Author of the oldest gospel in which we try to find the reasons and motives that influenced Jesus' condemnation and death. Today, it is very difficult to find a historical reconstruction of the process of Jesus' arrest and death, because the gospels are wrapped in theological interpretation in light of Jesus' resurrection. However, it is clear from gospel accounts that a purely historical (is there any historical fact devoid of any interpretation?) understanding of Jesus' death is not enough to understand its full and meaningful significance. The gospels bear witness and bring the overlapping of history and theology, where the only possible way of gaining meaningful and authentic significance of Jesus' death and its consequences in shaping the faith in the Crucified and Risen Lord.

Keywords: *the process of Jesus' arrest and conviction, the death of Jesus, the cleansing of the Temple, the theological meaning of death, resurrection.*

* Izv. prof. dr. sc. Mario Cifrak, Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb, Vlaška 38, 10001 Zagreb, Croatia, mario.cifrak@ofm.hr